

Andrzej Koszczka

<https://orcid.org/0000-0002-7309-3784>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Od alienacji do uczestnictwa

Recenzja: Wojciech Wojtyła,
*Między osobą a wspólnotą. Kategoria uczestnictwa
w myśli społecznej Karola Wojtyły – Jana Pawła II,*
Radom 2019

Ks. Wojciech Wojtyła jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Wykłada filozofię na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Prawnych Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu oraz w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu. Kierunki zainteresowań badawczych i problematyka publikacji naukowych obejmują zagadnienia z zakresu logiki prawniczej, filozofii prawa, etyki ogólnej i społecznej, antropologii filozoficznej oraz filozofii kultury. Już wcześniej zajmował się myślą Jana Pawła II, czego owocem są dwie napisane książki: *Transcendencja i uczestnictwo. Wprowadzenie do myśli filozoficznej Jana Pawła II* oraz *Alfabet Jana Pawła II*.

Tym razem celem, który przyświeca autorowi recenzowanej książki, jest ukazanie kategorii uczestnictwa jako klucza, przy pomocy którego Karol Wojtyła, późniejszy Jan Paweł II, wskazywał kierunki rozwiązywania społecznych problemów. Główny problem podjęty w pracy sprowadza się do odsłonięcia kategorii uczestnictwa jako tej, która stoi u podstaw papieskiej propozycji, oraz ukazania, jak ta kategoria rzutuje na rozwiązywanie poszczególnych problemów.

Autor dzieli książkę na trzy główne rozdziały. Rozdział pierwszy: *Sprzeciw wobec „bolączek” współczesnego świata*, rozdział drugi: *Ku uczestnictwu*, rozdział trzeci: *Wymiary realizacji idei uczestnictwa*.

Rozdział pierwszy: *Sprzeciw wobec „bolączek” współczesnego świata*, ma charakter opisowy. Wprowadza czytelnika w problematykę społeczną i stanowi próbę zarysowania płaszczyzn dostrzeżonych przez Jana Pawła II palących problemów społecznych, z którymi zmagają się współczesny człowiek, a które są przyczyną niepokojów i sprzeciwu. Ich identyfikacji dokonano na gruncie najważniejszych rodzajów wspólnot. Odnosząc się do kwestii społecznej, ukazano zagrożenia i rodzące się w świecie podziały, których wynikiem są obszary biedy w krajach najbardziej rozwiniętych. Krytyce zostaje poddany zarówno socjalizm, jak i liberalizm, ich wizja gospodarki i państwa. Pierwszy ogranicza własność prywatną, a drugi nie szanuje sprawiedliwego podziału dóbr. Autor podkreśla, że dla Karola Wojtyły jedynym ontycznym podmiotem kultury jest człowiek, będący jej właściwym celem. W myśl personalistycznego rozumienia kultury papież przyznaje prymat „być” przed „mieć”. Główną bolączką, która dotyka zarówno pojedynczego człowieka, jak i narody, upatruje w zdewastowanych międzyludzkich relacjach. Indywidualizm rozumie jako użycie wolności w sposób egocentryczny przez podmiot działania nastawiony tylko na własną korzyść. W takiej postawie Karol Wojtyła dostrzega zagrożenie dla miłości w relacjach małżeńskich, ale również upatruje klimat proaborcyjny, co w konsekwencji przeciwstawia się rozwojowi samego człowieka. Analizując papieskie nauczanie, autor wskazuje sens ludzkiej pracy i zagrożenia, jakie wiążą się z jej wypaczeniem. Opisuje mechanizmy alienacji człowieka w systemach społecznych opartych na marksizmie i w krajach kapitalistycznych, twierdząc, że wyobcowaniu może ulec zarówno pojedynczy człowiek, jak i społeczeństwo i państwo. Przypomina, że na płaszczyźnie międzynarodowej za największą bolączkę współczesnego świata Jan Paweł II wskazywał brak trwałego światowego pokoju. Nie pominął również problemu rozwijającej się w krajach Ameryki Łacińskiej teologii wyzwolenia, której fundamentem stała się opcja na rzecz ubogich. Papież w swym nauczaniu podejmował także problem międzynarodowego terroryzmu jako zbrodni

przeciw ludzkości i jednej z najniebezpieczniejszych współczesnych plag. Mianem „profanacji religii” określał głoszenie terroryzmu w imię Boga. Znając genezę wymienionych patologii, wskazywał kierunki ich rozwiązań. Wśród przyczyn intelektualno-moralnych i społecznych zaburzeń Jan Paweł II wymieniał dwie: błąd antropologiczny i struktury grzechu. Błąd antropologiczny zarzucał socjalizmowi, w którym człowiek został utożsamiony z pewnym zespołem relacji społecznych, przy jednoczesnym zanikaniu pojęcia osoby jako samodzielnego podmiotu decyzji moralnych. W krajach kapitalistycznych papież wskazuje na konsumpcyjnie nastawiony indywidualizm. Miejszem spotkania tych odmiennych systemów jest czysty praktyczny materializm. Identyfikacja błędu antropologicznego zarówno stanowi klucz do krytyki całego socjalistycznego systemu, jak i pomaga w moralnej ocenie innych modeli życia, jak chociażby wspomnianego już konsumizmu. Papież upatruje w tych postawach źródeł takich postaw, jak nazizm, faszyzm, mit wyższości rasowej nacjonalizmu czy egoizm etniczny.

Wojciech Wojtyła ukazuje struktury grzechu, w których Jan Paweł II widział przyczynę bolączek współczesnego człowieka, jak również przeszkód na drodze rozwoju. Za przykład takich struktur autorowi posłużyły skorumpowane środowiska biznesu i polityki. W nauczaniu papieskim podkreśla kwestię indywidualnej odpowiedzialności za popełniony grzech, zwłaszcza w kontekście teologii wyzwolenia nawiązującej do filozofii marksistowskiej i posługującej się kategorią grzechu strukturalnego, który akceptuje bezosobowość zła.

Przechodząc do rozdziału drugiego: *Ku uczestnictwu*, autor przedstawia proponowany przez Jana Pawła II kierunek terapii społecznych zaburzeń, którym jest kategoria uczestnictwa. Próbuje zrekonstruować sposób myślenia papieża, który doprowadził go do odkrycia uczestnictwa, po pierwsze, jako własności człowieka – osoby, po drugie – jako zasady organizacji życia społecznego. Wspomniane treści są reminiscencjami rozważań zawartych w książce Karola Wojtyły *Osoba i czyn*, gdzie fundamentem budowanej przez niego antropologii jest doświadczenie człowieka. Sednem tej części rozważań są analizy struktur: „samostanowienia”, „samo-panowania” i „samo-posiadania”. Przy ich pomocy Jan

Paweł II próbuje wyjaśnić wolę i wolność osoby, a także sposób jej tworzenia poprzez relacje zarówno do prawdy, jak i do innych osób. Autor dokonuje analizy fundamentalnego wymiaru działania „wspólnie z innymi” ludźmi. Ukazuje poglądy Karola Wojtyły na temat znaczenia ludzkiego czynu w relacji z innymi w kształtowaniu siebie jako osoby. Jest to możliwe dzięki homogennej własności, którą papież nazwał uczestnictwem. To kluczowe pojęcie definiuje jako własność samej osoby, własność wewnętrzną, która stanowi o tym, że bytując i działając „wspólnie z innymi”, osoba bytuje i działa jako osoba. Własność ta realizuje się w relacjach interpersonalnych, tj. w układach typu „ja” – „ty” oraz „my”, koresponduje z rozważaniami filozofii fenomenologicznej oraz egzystencjalistycznej, a zwłaszcza filozofii dialogu i spotkania Martina Bubera, Emmanuela Levinasa czy Franza Rosenzweiga. Następnie rozwija koncepcję uczestnictwa, stawiając w opozycji alienację. Tym, co miałoby stać na straży uczestnictwa, jest odniesienie do ewangelicznej zasady miłości, której innym określeniem jest norma personalistyczna.

W rozdziale trzecim: *Wymiary realizacji idei uczestnictwa*, który jest kluczowy dla całej książki, Wojciech Wojtyła wskazuje na konkretne sposoby realizacji idei uczestnictwa, jako sposobu rozwiązania społecznych problemów. Dokonuje się to w podwójnej optyce: filozoficzno-społecznej oraz teologicznej. Podejmując problem teorii wspólnoty, zwraca uwagę na dwie kwestie. Pierwszą – dotyczącą dwóch znaczeń filozofii społecznej – szerokiego i wąskiego. Szerokie oznacza wszelkiego typu refleksję nad fenomenem życia społecznego. Wąskie natomiast odwołuje się natomiast do antropologii filozoficznej ze szczególnym uwzględnieniem personalizmu jako ontologicznego fundamentu społeczności oraz jego relacji do istotnych komponentów człowieka – osoby. Papież w swym nauczaniu pragnie ukazać najgłębsze podstawy wspólnoty w ogóle. Druga kwestia dotyczy zagadnień metodologicznych. Karol Wojtyła, podejmując problematykę społeczną, porusza się na płaszczyźnie filozoficznej, dopełniając ją perspektywą teologiczną. Takie podejście wydaje się naturalną konsekwencją dociekań nie tylko chrześcijańskiego filozofa, lecz także teologa i kościelnego hierarchy. Jan Paweł II wskazał miejsce i znaczenie kategorii uczestnictwa

w wymiarach małżeństwa i rodziny, gdzie rodzina stanowi szczególną komuniję osób, a na gruncie tej komunii stanowi wspólnotę osób. Osoba nigdy nie może stać się środkiem użycia, ale zawsze musi stanowić celem wszelkiego działania. Jest punktem wyjścia i odniesienia dla rozważań na temat wspólnot, społeczności i społeczeństw. Karol Wojtyła rozpatrywał rodzinę i małżeństwo w aspekcie teologicznym, ontologicznym, etycznym oraz społecznym. Uczestnictwo w człowieczeństwie stało się punktem odniesienia papieża także, gdy mówił o problemie pracy w kontekście emigracji. To ważny głos w sytuacji, kiedy Europa zmagą się z napływem emigrantów. Wydaje się, że społeczeństwo obywatelskie spełnia wymagane warunki do pełnego uczestnictwa wszystkich, którzy je tworzą. Autor, podejmując problem „solidarności” w papieskim nauczaniu, ukazuje jej globalny zasięg i ważne miejsce w wymiarze uczestnictwa. Wskazuje na jej wymiar etyczny i moralny. Nawiązując do rodziny, stawia ją w centrum solidarności jako tę, która jest wewnętrznie powiązana ze społeczeństwem, środowiskiem pracy, narodem i państwem. Ostatecznym celem tak pojmowanej solidarności jest pokój o zasięgu światowym.

Analiza uczestnictwa została dopełniona o wymiar teologiczny w przestrzeni małżeństwa i rodziny ludzkiej, solidarności oraz uczestnictwa człowieka w życiu samego Boga i Jego miłości, które stanowią definitywne spełnienie wszelkiego uczestnictwa. Rozważania te zakorzenione są w nauczaniu biblijnym Księgi Rodzaju, gdzie punktem wyjścia jest pierwotna samotność, jakiej doświadcza pierwszy człowiek. Autor, ukazując papieskie nauczanie w wymiarze teologii pracy, zwraca uwagę na postęp i rozwój oraz na uczestnictwo w dziele Stwórcy. Perspektywa teologiczna poszerza sposób widzenia i rozumienia sensu pracy i postępu. W tej perspektywie autor ukazuje obraz człowieka dopełniony antropologią chrystocentryczną. Według papieża ona dopiero zasługuje na miano antropologii adekwatnej. Fundamentem dla antropologii jest refleksja trynitarna, zaś kluczem do niej jest chrystocentryzm. Źródłem błędu antropologicznego, jak wskazuje Karol Wojtyła, jest powiązany z oświeceniowym racjonalizmem ateizm. W osłabieniu w człowieku wrażliwości na Boga upatruje natomiast przyczynę sekularyzmu.

Uważam, że książka jest napisana w sposób przemyślany i uporządkowany. Wojciech Wojtyła wykonał gigantyczną pracę, dokonując próby odnalezienia klucza, który pomógłby czytelnikowi zrozumieć społeczną myśl papieża Polaka oraz jej przesłanie. Jako myśl przewodnią obrał różne kategorie uczestnictwa. Wydaje się, że wybór był trafny, gdyż dzięki niemu ukazał rozwiązania społecznych problemów, które dotyczą zarówno pojedynczego człowieka, jak i całą ludzkość. W każdym z trzech rozdziałów autor szukał rozwiązań na innej płaszczyźnie. Począwszy od intelektualno-moralnej poprzez filozoficzną do teologicznej, dzięki czemu czytelnik dostaje do ręki wieloaspektową analizę problemu z dogłębnymi próbami rozwiązań globalnych bolączek. Wielość odnośników odsyłających do źródeł nauczania Jana Pawła II ukazuje, z jaką starannością autor podszedł do tematu. Każdy rozdział został opatrzony krótkim wprowadzeniem oraz podsumowaniem, dzięki czemu czytelnik z łatwością może łączyć wszystkie treści. Autor sam krytycznie odniósł się do niektórych kwestii zawartych w pracy, zwłaszcza do idealizacji samego człowieka, co może tworzyć zarzut utopijności nauczania papieża. Do tej krytyki należy dołączyć również inne niewspomniane kwestie, a mianowicie oszczędne odniesienie się do problemu emigracji z krajów afrykańskich, która często po dotarciu do Europy, ze względu na odmienność tradycji i religii, bywa negatywnie nastawiona do zastanej kultury. Został pominięty problem mniejszości seksualnych i ich rola w kategorii uczestnictwa. Nie odniósł się do problemu wykluczenia wynikającego z opóźnień cywilizacyjnych oraz nierównego dostępu do zdobyczy cywilizacyjnych, w tym do komunikacji i informacji. Pominął również zachodzące przemiany pokoleniowe, które wynikają między innymi z innego bagażu doświadczeń. Wskazuje natomiast różne pola, które wymagałyby dalszych badań, na przykład socjologicznych. Zachęca do podjęcia opracowania problemu dyskusji i dialogu Jana Pawła II z postmodernistami i teologami wyzwolenia, który to problem został tylko zasygnalizowany. Książka ta może stać się zachętą do poszukiwania kolejnych obszarów i sposobów wykorzystania teorii uczestnictwa, jak również wdrażania w życie kryjących się za tą teorią propozycji. To wszystko sprawia, że praca jest inspirująca, zasługująca na uznanie i polecenie.